

ԳՐԱԿԱՆ

ԳՐԱՊԱՏԱՍԻՄԱՆԱՏՈՒԹՅՈՒՆ, ԹԵ՛ ԳՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

...Ինչու՞ ոչ թե՛ քննադատություն, այլ պատասխանատվություն: Որովհետև քննադատությունը գիտական կատեգորիա է, որին մոտահասու չէ պատեհապաշտը, ուրիշի թիկունքում պատասպարումը, գրական դիմաագելոր, որ ոչինչ չանելով՝ միշտ... քննադատ է: Թամբից չիջնող այս տեսակը պարմանալի ատերաժություններ է անում, բայց՝ աննկատ, եւ պարմանալիորեն ամենակենսունակն է այսօր: Իսկ պատասխանատվութեա՞ն հարցը...: Ահա այստեղ է, որ նա մեծ վարպետ է, խօսում է «մեծամասնութեա՞ն» անունից, համոզում, որ իր տերերը կը պաշտպանեն իրեն: Հշմարտությունն ի՞նչ է որ, դրա պատրանքն էլ կը ստեղծեն... բանալիճեղ փորձողն էլ թող լռի, եթե ուզում է...:

Ժողովողն ասում է սակայն... «Ամէն բանի ժամանակը կայ... քանդելու ժամանակը եւ շինելու ժամանակը... քարեր հատելու ժամանակը եւ տուն շինելու ժամանակը...» (աշխարհաբար թարգմ. Արշալոյս Ղափնեանի, «Աստղիկ», 1990, էջ 5-6): Բայց ասացումքն էլ լրացնում է՝ «Կկուն իր բոյնը չի փոխում»: Ուրեմն՝ այս տեսակը միշտ ունի իր ժամանակը ժամանակի մէջ. մշտաբնա՛կ է, եթե անգամ իր բոյնը նեխել է վաղուց...: Նա ինչ էլ անի, երեսանց լռատանց հրեշտակ է երեսում, ներսից համոզում է, որ իր գոյութեան յիշեցումը՝ սկանդալների մէջ խաղաբարտ լինելն է: Ա՛յլ էր վերջերս... համագումարեան բեմում՝¹ այս տեսակը յայտնուեց շաղգամը քաշող մկնիկի դերում, որի համար հառուցում է ուզում: Ու չգիտես, որտե՞ղ է հաւատը գերիշխում, սկզբունքը՝ լրացնում:

Նախահամագումարեան քառսում Մեծին² թիկունք էր խաղում, թէեւ գիտէր, որ դրանով նրան անելանելիութեան պատին է սեղմում: Փոխանորդ էր³, հաշտարար, գրական մամուլը պահում էր կողպեթի տակ, մանրադիտակով, ասես շերտալիքեան Յորիկի «տեսողութեամբ» մաղում, որ չսպողէի՞ն յանկարծ յօղումներ մամուլում եւ քննադատին փոխանորդի իրենց խաղաղությունը: Ո՛ղջ երկիրն էր քառսում, բայց այս տեսակը իր անտեսանելի «խաղաղութեան» ցնծութեա՛ն էր յոխորտում...: Եղաւ նաեւ այսպէս. Չարենցի հարիւրամեակին հրապարակումների թիւը շատ էր: Փոխանորդը մասնակի՛ց եղաւ տօնախմբութեանը⁴... եւ հասկացաւ, ընկել է

¹ Խօսքը ՀԳՄ վերջին համագումարի մասին է, որ տեղի ունեցաւ 2001 թ. զարնակը, Երեսնամե

² Խօսքը մեծամուն գրող Հրանտ Մաթեոսեանի մասին է, որ ՀԳՄ նախագահն էր մինչ 2001 թուականը:

³ «Փոխանորդ» «մականունը» ծնուել է այս անձի՝ Ֆելիքս Մելոյեանի վարած պաշտօնների փոխանելումից: Նա խմբագիրն էր «Գրական թերթի»՝ թերեւս հովանաւորութեամբ, այնուհետեւ «ընտրուել էր» ՀԳՄ նախագահի տեղակալ... եւ այլն:

⁴ 1999 թ. «Գրական թերթում» (ն. 5, 1-15 մարտի) Ֆ. Մելոյեանը հրապարակեց «Համառարած Չարենց» յօդուածը՝ գրողի 100-ամեակին նուիրում, ուր կրկին փորձ էր արում Չարենցի «Դանթեական առասպելը» եւ «Երկիր Նայիրին» վերլուծել նախորդ տասնամեակների ոգով: Վերոնշեալ յօդուածին իբրեւ պատասխան գրուեց իմ «Չարենցանորութեան աղմուկ՝ ընդդէմ Չարենցի» յօդուածը, որը ծանր ողիսական ունեցաւ եւ կանխուեց դրա հրապարակումը Չարենցի 100-ամեակի օրերին...:

թակարորը: Մինչ այդ մանրադիտակով տեսանորը⁵ չարենցագիտություն ատումով գծել էր մի նշանոդ. եւ այդ արարքը նման էր նախորդ ամեականի ցնծությունը (Գեորգ Էմինը կ'ասէ՛ր՝ «հանճարե՛ղ ու հմու՛տ բեանադրուած ներկայացման»): Ո՛չ մի նոր հարց, տեսակե՛տ, հայեա՛ցք. եղածն էլ պէտք է քննադատուէր: Խաղն այնքան նու յբ էր հիւսուած, փոխանորդը խմբագիրն էր միաժամանակ պատկառելի մի աշխատութեան⁶, որը չարենցագիտութեան մի նոր հանգրուան, եթէ չասենք՝ հիմնաքար էր նախանշում: Միւս կողմից՝ ո՛չ մի չարենցագիտութիւն, «սրբագրե՛լ էր» պէտք բոլոր աշխատութիւնները՝ պահպանելու հին տեսակետները, իր թիւքին հարապառը՝ բոլշեփկեա՛նը: Նա իր «տեսողութեամբ» պացիֆիստական երանգներ էր յաւելում «Իմպետական առասպելում», միայն ապապգային ծաղր տեսնում «Երկիր Նայիրիում»: «Գինովցած տօնախմբութեան մէջ» (փոխանորդի արտայայտութիւնն է) գեղեցկախօսու՛մ էր... թէ իբր տեսել են Չարենցի տողում սահմանապանցը, ողբերգականը-պատմականը-ապգայինը, այսինքն՝ իրական Չարենցին, որ վախճնում էր փոխանորդին, Յորիկի գանգուղեղային «տեսողութիւնը» լարում ու փուտ նայիրեան էր: Եւ ո՛վ պարմանք, եղաւ այսպէս. պատասխան յօղումը, որ ծնուել է ինքնաբոխ, պէտք է պատասխանէր այդ հարցերին, կանխուէ՛ց, քանի որ կը խանգարէր փոխանորդի խաղաղութիւնը, թէւ չհրապարակուած էր նոյնքան ընթերցող ունեցաւ՝ յարուցելով փոխանորդի պայտոյթն ու ռիւր:...

[illegible]

⁵ «Մանրադիտակով տեսանողը» ամսի անուն փոխաբերություն է: Սրա կերպարը այդ տարիներին «Գրական թերթի» խմբագիրն էր, եւ ակնցնեին խոշորացոյց ապակիներ էր կրում:

⁶ Տե՛ս Արմատո Չարսեան «Եղիշէ Չարեան, Գիտական կենսագրութիւն» (Ե., 1999թ.) համադրեալ հոդոյցը:

7 Գ. Մելոյեանի երաշխաւորութեամբ երիտասարդ հեղինակների գրքեր են հրապարակում՝ ֆինանսաւորուելով երկրի նախագահի ֆոնդից:

Բայց ինչու՞ «Տաշքենդը»: Որովհետև այս վիպակը ոչ միայն Մաթեոսեանի, այլև 60-80-ականների հայ արձակի ամենահինատիպ եւ նորարարական գործն էր՝ լեզուամոածողության, կերպարի կերտման, բարդ կառուցումների եւ նրա բազմաշերտության (եթե կ'ուզեք՝ բազմաձայնության) առումով: 90-ականների արձակը Մաթեոսեանի լեզուամոածողության, ժանրի այսպիսի բարդ կերտման, նաեւ՝ Վ. Այուսպեանի կերպարի միասնության եւ տրոհման առանցքում է վերաճում (այլ խօսքով՝ կերպավորում) նորագոյն հայ արձակի: Լեզուամոածողության առումով, կարելի է ասել, այն, իր գլխավոր մի ողողությանը, ինչպիսին Վ. Այուսպեանի արձակն է, ներքին միասնությանը ծագում է Մաթեոսեանի, նաեւ՝ գլխավորապես «Տաշքենդի» լեզուավիպիստիպական առանցքից, որ կրում է պատկերահամակարգային մի այլ՝ այուսպեանական կեցութիւն: Այն առնչւում է՝ գրողի (Այուսպեանի) լեզուի ներքին կերպարումն եւ արտաքին վերաբերության փիլիսոփայական վերլուծությանը, որը հնարավոր չէ առանց նորագոյն գեղագիտական դպրոցների խնայողական, ինտելեկտուալ նորագոյն դպրոցների փնտնանքի եւ բառապաշարի, նաեւ՝ համակարգի, որից այդքան խուսափում են այն ջրիկ քաղցրախօսները, որոնք «հանճարեղ» եւ «մարգարի» տերմինների գոնէ որեւէ բնորոշում չեն պատկերացնում: Եւ, եթե, ասում են Չարենցի ու Սեակի անունների կողքին անգամ, ապա առնուապն դրանք սոսկական որոշիչներ են դառնում, որոնք վիրավորական են ինչո՞ւմ տուեալ մեկնաբանութիւններում...:

Ո՞րն է բուն խնդիրը. «ճանաչել պիմատոթիւն», իսկ մեր նանրախօս փոխանորդը ինչպէ՞ս հասկանալ այս դէպքում, որ բառի նախահիմքին ձգտող այուսպեանական արձակի կերպարը սառցի կառուցումը վարկածն է, տեղադրում: Փիլիսոփայօրէն այս կերպարը գոյարանական հարցադրում է, անում եւ «ճանճի ամիսը» եւ «Հին աս» գրքերի պատմութիւններում, վիպակում եւ վէպում: Խնդիրն այն է, սակայն, որ գոյարանական այս հարցադրումը անհատի ողբերգականության ո՞չ հոգեբանական, այլ «տրամության» հասկացության վերլուծության պարտադրանքին է մղում: Հետեւաբար, լեզուն, որ անհատի մտավարքի միակ առանցքն է, հանգում է կերպարի (տրամի եւ կեցութեան քննութեան եւ լեզուի (կեցութեան եւ անդրկեցութեան միասնութիւն) միջոցով գոյութեան փաստարկներ որոնելու քանականութեան (նաեւ «քանականութեան հոսքի»), լինելութեան եւ կենսապրումի միջոց: Անհատի ողբերգականութեան մղումը այուսպեանական ֆենոմենին-կերպարին հաղորդում է մշակոյթը (քաղաքացիական), ուստի մի ճանապարհ է, մտն. կեցութեան անաւարտութեան մէջ (այն արտայայտում է նաեւ վիպի եւ պատմութիւնների ոչ-ֆաբուլային «սիմբոլում», աւացինք՝ պատմութիւն վարկածի քննութիւնն է) տարրալուծել սառցի, որովհետեւ միակ առարկայականը «յայտնին է», որ իր մէջ պահպանում է նաեւ անյայտը-անվերջը-տեքստային մնացորդը-պատմականը եւ այլն: Եւ ամբողջութեամբ խնդիրը չէն ընդգրկի (միայն ասեմ, որ սրա մասին գրել եմ վաղուց):

Գրաքննադատութիւնը, առհասարակ, ինքն էլ պէտք է ընթանալ այս «բարդացումների» ճանապարհով, որ վերաբժեքաւորման, նորագոյն գրական ընթացքի ճիշդ ըմբռնման ու գնահատութեան հարցեր առաջադրի: Այլ բան է, որ մամուլը պատրաստ չէ դեռ կամ մասնագիտական հանդէսները, որոնք կոչուած են դրան ծառայելու, ընթանում են հեշտի, դիւրընթանելիի՝ ճանապարհով, որովհետեւ այն առաջնորդում է «ֆիլիստերը», այլ խօսքով՝ պատեհապաշտը:

խմաստային եւ գեղագիտական, ճանաչողական արժէքների սահմանը: Անհատականալի՝ է իր համար այս ընթացքը: Իսկ արդիւնքում. ոչինչ չունէ՞ր, ունայն ճանապարհ է երեւի, իսկ Վ. Այուսպեանն էլ խրուել է կոկորդում, չի՝

թողնում իրեն ապրել ու վայելել նոր խմբագրափոխանորդի փառքը⁸: Բանալի ուղեղի իր փորրիկ շահագրգռութիւնները չէ՞ն թողնի քնել, քննադատութեան այսպիսի վարքն էլ կը ստիպի իրեն... մոռա՞ծե՛լ (այն էլ իրեն անյայտ բաների մասին): Ա՛յ քեզ փորձանք (տե՛ր, ողորմեա):

... Ոչինչ, սակայն, ասում եմ, սա դեռ կղերականութեան (իր տիպի) ունայնատեան վերջին սահմանը չէ: Եղել է արդէն, կա՛, բայց մշակոյթը դեռեւս սրա նմանի համար փաստ չէ, եթէ «հեղինակութեան» կնիք չունի: Այլ խօսքով՝ միայնակ ծառը անուտ չէ (մի Վ. Այուսպեան է, ի՞նչ կայ, չի նկատի կամ քննադատ է՝ բամբասանքի մէջ կը թաղե՞ն, թող մնան իր գպրոցներում «Տաշքենդի» էլ, «Ճանճի ամիս» էլ, միւսներն էլ...): Եւ ի՞նչ կը լինի... կը լինի, որ առանց մշակութային ճանաչողութեան ո՛չ նորը կ'ունենանք, ո՛չ դասականը: Այդ ամացութեան մէջ կը խամրեն մեր ճիգերը, աւանդոյթը կը կղպիւնայ եւ, եթէ դեռեւս ծնունդ միայնակները, ապա կարող է չյայտնուն «Տաշքենդի», «Խնկի ծառերի» կամ «Ճանճի ամիս» ծիրում: Ուստի մշակոյթը ներքին-հոգեւոր դիմադրութեամբ պէտք է ստեղծուի (գրականութիւնը միայնակ է, «Ճանճի ամիսը» միայնակ է, եթէ մշակոյթին չի դիմադրում), որ մեր լեզուի «տունը շինուի», կրկին «քարը տաշուի», կրկին, եթէ ժխտում է՝ ապա հաստատուելու, մշակոյթ ու մշակոյթի ժամանակ արարելու:

... Ասեմ նաեւ, ես ուզում էի, ճշմարիտ եմ ասում, ուզում էի խօսել միայնակի, մշակոյթի մասին, բայց ես միայնակ չէի...: Գիտեմ, ջանքն այս չի աւարտուի եւ կ'ելնես դու, կ'ելնես իբրեւ նայիրեան «անառակ որդի»: Ո՛չ, երեւի իբրեւ «Երկու Այաքս» (... Մէկը խմբագիր, մէկը խմբապետ || Սարկաւազը մէկ շարական ասաւ || Իսկ խմբապետը ջարդեց ու թափեց... (Չարենց)): Բայց, գիտեմ, որ նա «ճանաչեց ինձ իմ ճանկերից», եւ՝ նրան գիտեմ իր «պառանցալերկ գանգից», ճղճիմ մոռաշաղկրատանքից, աւա՛դ, անշատ սփաթից...:

ՍՈՒՐԷՆ ԱՌՐԱՀԱՄԵԱՆ

⁸ Փոխանորդը ՀԳՄ համագումարից յետոյ «Նորք» ամսագրի խմբագիրն էր: Կարելի է ասել՝ de jure: Բայց փաստացիորէն (դէ ֆակտո) «Նորք» հանդէսի խմբագիրը արձակագիր Ռ. Յովսէփեանն է: